

УДК 017.4+018.4+019.4](410)(091)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.12(293).3-9

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Книготорговельна бібліографія Великої Британії

У статті висвітлено історичні етапи й тенденції розвитку книготорговельної бібліографії та системи Books in Print у Великій Британії.

Зауважено, що перша й найвідоміша спроба складання книготорговельного каталогу припадає на кінець XVI ст. і належить англійцю Е. Монселлу, який підготував і видав "Каталог англійських друкованих книг", що став зразком методики каталогізації для багатьох авторів бібліографічних праць.

З'ясовано, що промислова революція та бурхливий розвиток індустріальних центрів у XVIII ст. сприяли стрімкому зростанню кількості друкарень, видавничих і книготорговельних фірм, завдяки чому книготорговельна бібліографія Великої Британії дістала нову якість — стабільну періодичність підготовки й випуску бібліографічних матеріалів, а також розміщення бібліографічної інформації на сторінках періодичних видань. Докладно розглянуто численні зразки книготорговельної бібліографії у хронологічному зрізі, а також діяльність найвідоміших компаній з випуску каталогів Books in Print.

Ключові слова: книготорговельна бібліографія; видавнича бібліографія; теорія бібліографії; історія книготорговельної бібліографії; каталоги книг; зарубіжна бібліографія; інформаційна система Books in Print

Постановка завдання. Проблема розвитку книготорговельної бібліографії та інформаційної системи Books in Print — надзвичайно актуальна з огляду на активне впровадження сучасних технологій у бібліотечно-інформаційні й видавничі процеси.

Мета статті — розглянути тенденції історичного розвитку книготорговельної бібліографії й інформаційної системи Books in Print у Великій Британії.

Для досягнення поставленої мети слід визначити специфіку процесів становлення книготорговельної бібліографії й схарактеризувати основні етапи її розвитку у Великій Британії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та історичного розвитку книготорговельної бібліографії й системи Books in Print приділено увагу в працях українських і закордонних науковців. Зокрема, цей процес дослідив І. Вовченко [1], розглянувши книготорговельну бібліографію від часів Стародавньої Греції й до XIX ст. і період дії "ярмаркових каталогів" у Франкфурті-на-Майні та Лейпцизі.

Бібліограф Л. Грузинова [2] характеризує етапи становлення книготорговельної бібліографії окремих країн світу, наводить два її рівні в системі автоматизації бібліографічних процесів, аналізує взаємозв'язок на книжковому ринку видавництва, книготорговельних підприємств, інформаційних центрів і бібліотек.

Виникнення й розвиток книготорговельної бібліографії в Україні вивчала В. Загуменна [3].

Бібліограф І. Ейдеміллер порушує проблеми становлення системи Books in Print у США, надає порівняльну характеристику окремих систем [4].

Інформацію про аспекти розвитку вітчизняної книготорговельної бібліографії на сучасному етапі викладено у книзі О. Афоніна та М. Сенченка [5], які

також проаналізували специфіку функціонування системи Books in Print у світі та в Україні.

І. Лиханова та Г. Швецова-Водка розглядають бібліографічні ресурси України [6; 7], а О. Щербініна — систему Books in Print як напрям взаємодії видавництва і бібліотек [8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективним інформаційним інструментом формування книжкового ринку є книготорговельна бібліографія й зведені електронні каталоги книжкової продукції. Головна мета їх створення — інформаційне забезпечення сфери книготоргівлі бібліографічною інформацією про видання, що є на книжковому ринку, збір замовлень на літературу й організація реалізації друкованої продукції.

Проблему інформування про книжковий ринок у багатьох країнах світу розв'язують завдяки інформаційній системі Books in Print — каталогам книг, що є в наявності на книжковому ринку країни і друкуються. Такі інформаційно-бібліографічні системи успішно функціонують у Великій Британії, Німеччині, Франції, США та інших країнах. Ці каталоги створюють єдиний інформаційний книжковий простір, що дає змогу будь-якому суб'єктові книжкового ринку мати повну й точну інформацію про книговидання країни.

Аналіз книжкового ринку держав із традиційною ринковою економікою свідчить, що в його створенні беруть участь видавці (видавництва й видавничі організації), книжкові магазини, гуртовики, дистриб'ютори й бібліотеки.

Стандартний набір функцій гуртових підприємств книгрозповсюдження охоплює: закупівлю книг у видавців; випуск і розповсюдження серед книгарень і бібліотек каталогів про наявні видання й видання, що друкуються; замовлення книг покупцями на основі інформації в каталогах; збір замовлень на

книги в покупців; складування, зберігання й відвантаження видань покупцям; транспортну систему, що забезпечує доставляння книг покупцям.

Історія становлення системи книгорозповсюдження Великої Британії

Перша й найвідоміша спроба складання книготорговельного каталогу припадає на кінець XVI ст. і належить англійцю Е. Монселлу. Саме він, окрилений любов'ю до книг, залишив прибуткову торгівлю галантерейними товарами, аби стати книгопродавцем. Е. Монселл підготував і видав "Каталог англійських друкованих книг" (Catalogue of English Printed Books, 1595), що став взірцем методики каталогізації для багатьох авторів бібліографічних праць. Першим із бібліографів увів у практику уніфікований бібліографічний опис: ясно й чітко зазначав прізвища авторів і перекладачів, подавав назви з вичерпною повнотою, в усіх випадках наводив прізвища видавців і книгопродавців, дату видання, відомості про формат, ілюстрації, палітурку й ціну книги. Завдяки його праці, що кілька разів перевидавалася з доповненнями, на початку XVII ст. англійська книготорговельна бібліографія досягла доволі високого рівня.

Поміж книготорговельних бібліографічних видань початкового періоду історики бібліографії особливої уваги вартий лондонський випуск франкфуртського ярмаркового каталогу, що його уклав Дж. Біл — королівський друкар і книгопродавець. Каталог під назвою "Загальний каталог для Франкфуртського ярмарку" виходив друком від 1617 до 1628 р. і, по суті, став першим зразком поточного бібліографічного обліку.

У 1657 р. книгопродавець з Ньюкасла-на-Тайні У. Лондон надрукував "Каталог книг", що найбільше продавалися у Великій Британії (A Catalogue of the Most Vendible Books in England). Вперше було систематизовано 3096 назв видань за великої кількості тематичних рубрик, що не збігалися з традиційним поділом наук на "факультети". Багато описів було забезпечено анотаціями, що надавали якнайповніше уявлення про зміст роботи.

Друга половина XVII ст. ознаменована випуском у світ так званого семестрового видання — "Тривалого каталогу книг, надрукованих і випущених у світ в Лондоні" (A Catalogue of Books Continued, Printed and Published in London) Р. Клевелла, майстра Гільдії книгопродавців. Згідно з дослідженнями англійських істориків, видано 162 випуски семестрових каталогів, з яких 1 втрачено. Показники регулярно виходили від 1668 до 1709 р., останній побачив світ у Пасхальний семестр 1711 р.

Промислова революція та бурхливий розвиток індустріальних центрів у XVIII ст. сприяли стрімкому зростанню кількості друкарень, видавничих і книготорговельних фірм. Завдяки розбудові міст збільшилися і обсяги випуску провінційних газет. У цих умовах книготорговельна бібліографія Великої Британії дістала нову якість — стабільну періодичність підготовки й випуску бібліографічних матеріалів, а також розміщення бібліографічної інформації на сторінках періодичних видань.

У 1728 р. газета "Щомісячний літопис" (Monthly Chronicle) розпочала публікувати регулярні списки новинок місяця, а 1731 р. засновано відомий "Журнал джентльмена, або Щомісячний інформатор" (Gentleman's Magazine or Monthly Intelligencer), котрий видавав Е. Кейв. За свідченнями сучасників, "перехитривши традиційні механізми книгорозповсюдження, він використовував величезну кількість провінційних книгопродавців, їхні контакти з поштою та приймав пряму передплату від покупців. Усе це заклало фундамент тривалого успіху його журналу й послужило яскравим прикладом для подальшої діяльності". Новинки англійської книжкової торгівлі було репрезентовано в рубриці "Облік книг", що кілька разів змінювала назву (від 1765 р. — "Список книг з анотаціями", а від 1784 р. — "Неупереджений і критичний огляд нових видань"), що свідчить про певну переорієнтацію рубрикації. З посібника поточного бібліографічного обліку журнал трансформувалася у видання, що містило доволі розлогі огляди окремих новинок.

"Журнал джентльмена" не був єдиним каталогом, що публікував рецензії на нові англійські книги. У 1749 р. вийшов перший випуск "Щомісячного огляду" (Monthly Review), засновника якого, Р. Гриффітса, вважають справжнім новатором у мистецтві створення бібліографічного огляду. Він також став і першим видавцем, який усвідомив потребу укладання кумулятивних покажчиків. У 1768 р. Р. Гриффітс надрукував рідкісний для того часу ретроспективний покажчик до рубрики "Щомісячний каталог" за десятирічний період, що мав назву "Повний каталог усіх книг і памфлетів, виданих за 10 минутих років" (A Compleat Catalogue of All Books and Pamphlets Published for 10 Years). Наступні випуски побачили світ 1768, 1796 і 1818 рр.

Найвагомішим досягненням британської бібліографії XVIII ст. історики вважають "Лондонський каталог" (London Catalogue), що вийшов друком 1773 р. і містив відомості про книги з мистецтва та культури, видані у Великій Британії багатьма мовами. Це був перший випуск із серії покажчиків, що був підготовлений книгопродавцем У. Бентом і видавався до 1823 р. Хоча укладачі мали на меті створити ретроспективний каталог, часті доповнення й оновлення робили його актуальним з погляду пошуку поточної бібліографічної інформації. На додаток до покажчика від 1802 р. У. Бент випускав щомісячний журнал "Літературний радник Бента" (Bent's Literary Advertiser), що надавав читачам дещо хаотичну, проте доволі повну інформацію про літературне життя Великої Британії. У часопису публікували й бібліографічні відомості.

У 1836 р. лондонські видавці зібралися, "аби обговорити потребу видання органу, що міг би представляти їх інтереси". Учасники засідання вирішили заснувати новий журнал "Видавничі оголошення" (Publishers Circular) за редакцією С. Лоу, власника книгарні й бібліотеки. Перший номер часопису, що виходив двічі на місяць, побачив світ 2 жовтня 1837 р. Редактор обіцяв подавати найактуальнішу інформацію про літературні новинки, систематизо-

вану в рубриках "Книги, що друкуються" та "Нові видання". За рік побачив світ перший кумулятивний покажчик — "Англійський каталог" (English Catalogue), що, однак, виходив нетривалий час. У 1850-ті рр. з'явилося ще одне видання С. Лоу — "Британський каталог книг" (The British Catalogue of Books), докладні бібліографічні відомості якого слугували незамінним джерелом інформації для книгопродавців.

Найвагоміше значення для формування системи національної та книготорговельної бібліографічної інформації Великої Британії мала діяльність видавничої фірми J. Whitaker and Sons Ltd. Її засновник Дж. Вайтекер народився 1820 р., у 14 років працював у палітурній майстерні, а згодом став службовцем у книготорговельній компанії Parker's Oxford Bookshop. До 21 року юнак здобув високу репутацію в дирекції фірми, котра, попри молодість, відрядила його в Лондон для організації та керівництва філією фірми. Упродовж наступних років Дж. Вайтекер присвятив себе видавничій діяльності, готуючи до випуску книги й журнали теологічного змісту, утім, значного успіху ця діяльність не здобула.

У 1856 р. сталася подія, що визначила подальшу долю Дж. Вайтекера. Фірма Parker's Oxford Bookshop дістала контроль над виданням "Журналу джентльмена" Е. Кейва, що, за оцінкою сучасників, змінило історію британської вільної преси. На сторінках часопису публікували звіти про подорожі, наукові відкриття, матеріали з історії, а також рекламні оголошення. Дж. Вайтекер очолив розділ, в якому публікували листи читачів. Він завів спеціальний зошит, в який вносив найцікавіші факти та повідомлення з читацької пошти. Згодом саме ці нотатки спонукали його видати "Вайтекерівський альманах" (Whitaker's Almanack), перший випуск якого побачив світ 1868 р.

Співпраця в "Журналі джентльмена" дала змогу Дж. Вайтекеру ґрунтовно ознайомитися з рекламною інформацією книгопродавців і виявити її недоліки, основним з яких, на його думку, була нестача регулярної й повної поточної інформації про новинки британського книжкового ринку. Цю ідею він реалізував у журналі "Книгопродавець" (Bookseller), перший номер якого вийшов друком у січні 1858 р. Основним розділом став бібліографічний список "Книги тижня" (Books of the Week). Відтоді часопис очолює перелік бібліографічних видань фірми й забезпечує її "популярність і донині".

Часопис "Книгопродавець" одразу здобув визнання й авторитет серед книгопродавців і книговидавців, що й спричинило перехід Дж. Вайтекера з "Журналу джентльмена", а згодом спонукало й до створення власної фірми.

До моменту появи журналу, як зазначалося, в Лондоні виходило два книготорговельні періодичні видання. Перше з них, "Літературний радник Бента", 1860 р. об'єднали з часописом Дж. Вайтекера, про що до 1908 р. зауважував заголовок: "Книгопродавець", об'єднаний з "Літературним радником Бента".

Другим конкурентним каталогом став журнал "Видавничі оголошення". Як зазначають дослідники,

покажчики мали багато спільного, проте видання С. Лоу характеризувалося високим рівнем бібліографічного опрацювання, а Дж. Вайтекера — повнотою охоплення матеріалу. Останній чинник вигідно вирізняв журнал "Книгопродавець" поміж видань конкурентів.

Сплеск популярності "Книгопродавця" й "Вайтекерівського альманаху" спричинив значне зростання обсягів редакційно-видавничої роботи. З огляду на це Дж. Вайтекер був вимушений запросити свого сина Вернона зі США, де той випускав "Американську літературну газету" (American Literary Gazette). Отже, Вайтекер-молодший став другим видавцем "Книгопродавця".

1895-й — рік трауру для сім'ї Вайтекерів, оскільки один за одним помирають батько і старший син, Вернон, але діяльність фірми не припиняється. Її очолили інші сини (у родині було 16 дітей): Джордж Герберт і Касберт Вілфрід. Джордж на той час вже мав власну медичну практику, але полишив її та став видавцем "Книготорговця", а Касберт — "Вайтекерівського альманаху".

До 1908 р. "Книгопродавець" виходив раз на місяць, згодом періодичність стала щотижневою. Лише події Першої та Другої світових воєн порушували регулярність випуску часопису.

У 1928 р. згідно з угодою між компанією та Асоціацією книгопродавців і Національною книжковою радою останнім було віддано частину журналу, через що змінилася і назва: "Видавець і книгопродавець". Проте вже 1933 р. угоду було скасовано через невиконання зобов'язань партнерами фірми, а виданню повернули колишню назву.

Новий керівник фірми Е. Вайтекер, всупереч сімейній традиції, призначив головним редактором журналу Е. Сегрейва, який, хоч і не належав до клану видавців, мав значний досвід редакторської роботи.

Друга світова війна завдала фірмі значних збитків. У грудні 1940 р. унаслідок повітряного нальоту згоріла її будівля в Сіті. Попри це, черговий номер журналу вийшов за графіком цілковито завдячуючи Е. Сегрейву, який 1949 р. увійшов до правління фірми й упродовж 38 років очолював видання, зробивши його "головною впливовою силою в Британській книготорговельній пресі".

Рік 1950-й став знаменним для національної бібліографії Великої Британії, оскільки вийшов друком перший номер "Британської національної бібліографії" (British National Bibliography, BNB) — щотижневика, котрий випускала спеціально створена для цієї мети Рада Британської національної бібліографії. Утім, BNB не склав конкуренції журналу, оскільки був орієнтований на забезпечення поточною бібліографічною інформацією всіх бібліотечно-бібліографічних установ і служб. А "Книгопродавець" залишався органом оперативного інформування видавців і книгопродавців, а також усіх, хто цікавився новинками книжкового ринку.

Потреба й доцільність випуску BNB знайшли не лише розуміння, а й підтримку компанії J. Whitaker

and Sons Ltd, що брала активну участь у складанні національного покажчика. Х. Вайтекер, який очолював фірму 1950 р., упродовж кількох років входив у Раду BNB як один із двох представників Асоціації видавців Великої Британії.

Після появи BNB у країні було сформовано три бібліографічні системи, що незалежно одна від однієї виконували схожі завдання: "Британська національна бібліографія", видання фірми J. Whitaker and Sons Ltd, а також "Видавничі оголошення" й "Англійський каталог книг" Асоціації видавців.

Від 1959 р. журнал "Видавничі оголошення" змінював і назву, і періодичність, а від 1969 р. його випуск, так само як і "Англійського каталогу книг", припинився загалом.

Нині у Великій Британії функціонує дві бібліографічні системи. Одна з них, що її впродовж понад півтора століття створювала фірма J. Whitaker and Sons Ltd, забезпечує бібліографічною інформацією все національне книговидавництво та книжкову торгівлю. Інша система, що є результатом діяльності Ради Британської національної бібліографії, відбиває бібліографічними засобами національний документний потік. Певною мірою видання обох систем дублюють одне одного, але важливо зрозуміти, що каталоги фірми віддзеркалюють національний книготорговельний асортимент (в усіх його формах — перспективний, готівковий, розпроданий), що за охопленням документів значно ширший, ніж масив видань, відображених у BNB.

Діяльність Дж. Вайтекера розпочалася з випуску журналу "Книготорговець", і назву його фірми передусім пов'язують саме з ним. Незначні зміни торкнулися й постійної бібліографічної рубрики, що тепер називається "Публікації тижня" (Publication of the Week) і містить список новинок, систематизованих у тематичні розділи, всередині яких бібліографічні записи розташовано за абеткою прізвищ авторів і заголовків. Якщо авторів кілька, то кожне прізвище наведено в єдиній абетці з відсиланням до основного опису. Слід зазначити, що подібна практика складання бібліографічних описів притаманна всім бібліографічним виданням фірми.

Окрім прізвищ авторів і заголовків, в описі наведено відомості щодо заголовка, висоти блоку, кількісної характеристики, а також про видання, серію, палітурку, ціну, видавництво, місяць і рік випуску, ISBN.

Матеріали розділу слугують основою для створення інших бібліографічних видань фірми.

У 1874 р. фірма J. Whitaker and Sons Ltd започаткувала випуск ще одного бібліографічного видання, що виходить і донині. Це "Довідковий каталог поточної літератури, котрий містить повні заголовки книг, що перебувають у продажу, із зазначенням цін, за якими вони можуть надійти в усі книгарні" (The Reference Catalogue of Current Literature Containing the Full Titles of Book Now in Print and on Sale with the Price at which They May be Obtained at All Booksellers; London, 1874). Його "найхарактернішою рисою є аналогія з американською практикою ("Щорічник видавничих каталогів" Ф. Лей-

польдта)". Видання стало конволютом каталогів друкованої продукції, розташованих за абеткою видавництв і забезпечених алфавітним покажчиком прізвищ авторів і ключових слів заголовків.

У першому виданні каталогу репрезентовано бібліографічні записи 17 тис. назв книг 135 видавництв. До 1890 р. каталог випускали з інтервалом 3—4 роки. У 1936 р. порядок розташування бібліографічних записів змінили, оскільки за основу взяли алфавітний порядок лише ключових слів.

У 1965 р. "Довідковий каталог" перейменували на "Британські книги у продажу" (British Books in Print, BBIP), і від 1967 р. його видавали щорічно в жовтні, відбиваючи асортимент англійської книжкової торгівлі станом на березень—квітень поточного року. Від 1971 р. підготовку каталогу здійснюють за допомогою обчислювальної техніки, чим зумовлено зміни в розташуванні матеріалу. Тепер основну частину становить єдиний алфавіт прізвищ авторів і заголовків.

Від 1989 р. видання має назву "Книги у продажу Вайтекера" (Whitaker's Books in Print, WBIP). У підзаголовкових відомостях зазначено його цільове призначення: "Національний довідковий покажчик книг у друці й книжковій торгівлі Об'єднаного Королівства. Елементами покажчика є: автор, заголовок, видавець, перекладач, редактор виправленого видання, повторність видання, розмір, кількість сторінок, ілюстрації, серія, палітурка, ціна, назва видавництва й міжнародний стандартний книжковий номер".

За останні 20 років обсяг каталогу значно зріс, зокрема у двотомнику 1973 р. зареєстровано 250 тис. назв книг, випущених 7 тис. видавництв, "великими й маленькими, комерційними й некомерційними", а в п'яти томах 2001 р. — уже понад 1 млн назв 20 тис. видавничих фірм.

Відкриває WBIP стаття, в якій від імені компанії повідомлено про унікальність цього видання в британській книготорговельній бібліографії й уміщено стислу історичну довідку. Укладачі наголошують на вагомому значенні впровадження новітніх інформаційних технологій у процес опрацювання бібліографічних відомостей, а також ISBN і ISSN як уніфікованих кодів, що забезпечують зниження витрат на поширення і обмін бібліографічною інформацією.

Структура WBIP залишається незмінною впродовж останніх двох десятиліть. Відкриває каталог стаття "Як користуватися WBIP", в якій докладно розглянуто структуру бібліографічного запису. Далі наведено список "Абревіатури" й "Таблицю розмірів книг". В адресному списку "Покажчик видавництв" в алфавітному порядку подано назви видавництв із зазначенням поштової адреси, телефону, факсу, телексу. У круглих дужках уміщено буквені позначення видів видань, котрі випускає видавництво, і типів видань, таблицю яких наведено на початку покажчика "Видавничі ідентифікатори в номері замовлення"; назви видавництв розташовано в міру зростання видавничих ідентифікаторів.

Уміщення адресної інформації безпосередньо у WBIP значно прискорює пошук відповідей на запити,

пов'язані з видавництвами, водночас щороку фірма випускає окремих довідник "Видавництва Об'єднаного Королівства та їхні адреси" (Publishers in the United Kingdom and Their Addresses).

Обов'язковим елементом довідкового апарату WBIP є допоміжний показник "Серії та їхні видавництва", де в алфавітному порядку наведено назви серій і видавничих фірм, що їх випускають.

Читацька адреса WBIP підтверджується публікацією на його сторінках ще одного показника, що прямо не стосується книготорговельного асортименту, — "Книготорговельна бібліографія. Список книг, пов'язаних із книговидавництвом і книжковою торгівлею". Як зауважено в поясненні, багатьох із наведених книг давно немає в продажу, про що свідчать їхні вихідні дані. Наприклад, разом з сучасною літературою англійської Асоціації видавців, американської видавничої фірми R. R. Bowker LLC, німецької видавничої фірми K. G. Saur Verlag GmbH, ЮНЕСКО та інших подано бібліографічні описи на книги А. Гроуелла, надруковані на межі XIX—XX ст. Тематика внесеної у список літератури різноманітна: статистичні й бібліографічні довідники, книги, присвячені історії створення видавничих фірм, біографії й автобіографії відомих у книжковому світі підприємців, підручники, енциклопедії, популярні видання, що розповідають про те, як і з чого слід розпочинати власну справу в книговидавництві та книжковій торгівлі. Немає потреби зазначати про цінність і значущість цього переліку для фахівців. Бібліографічні записи списку, відповідно до традиції, розташовано за абеткою прізвищ авторів і заголовків; за наявності автора запис повторюється і під заголовком.

Основний розділ чотири томника "Показник авторів, назв і предметів" містить бібліографічні відомості про книги у продажу. Бібліографічні записи розміщено в єдиному алфавіті прізвищ авторів і заголовків. Якщо книга має одного автора, опис наводять також і під заголовком; якщо авторів більше, то подають прізвище кожного з відсиланням до опису під прізвищем першого. Отже, аби знайти потрібну книгу, достатньо знати або прізвище одного з авторів, або назву. У розташуванні матеріалу використовують і "гніздовий" спосіб, за якого бібліографічне посилання на книги певного автора супроводжують описом видань, присвячених його життю й творчості.

Перший елемент бібліографічного запису, виділений грубим шрифтом, означає, що цей запис є основним. У такий самий спосіб виділяють і прізвища всіх авторів, незалежно від того, на якому місці в бібліографічному записі їх розміщено. Набір бібліографічних елементів мінімальний і достатній з погляду ідентифікації документа. Разом із прізвищами авторів і заголовками наводять: відомості щодо заголовка, формату, кількісної характеристики, дані про повторність видання, назву серії, палітурку, ціну, назву видавничої фірми, місяць і рік видання (у круглих дужках), ISBN.

Виятково книготорговельний характер має ще одне видання фірми — щомісячний показник "Книги

місяця й книги, заплановані до випуску, Вайтекера" (Whitaker's Books of the Month and Book to Come), започаткований 1908 р. випуском щомісячника "Поточна література" (Current Literature). У цьому списку, що "підсумовує дані "Книг за тиждень", описи збирають під широкими рубриками змішаного характеру. Систематичні рубрики (за науками) чергуються з формальними рубриками, як-от "Словники", "Енциклопедії", "Щорічники" тощо. Рубрики розташовано в єдиному алфавіті".

Основою сучасного видання, як і раніше, є поточний бібліографічний розділ журналу "Книгопродавець" за минулий місяць. Перспективна інформація відбиває видавничі плани двох майбутніх місяців.

У 1924 р. фірма взялася за видання "Кумулятивного списку книг Вайтекера" (Whitaker's Cumulative Book List, WCBL), що виходив щотири місяці й логічно підсумовував регулярні відомості у журналі "Книгопродавець" і щомісячних кумуляцій "Поточна література". Кожен номер WCBL охоплював матеріал попереднього випуску. Отже, останній номер відбивав книги за весь минулий рік.

Список видань WCBL спочатку складався з двох розділів: у першому описи розташовували в систематичному порядку, у другому — в алфавітному. Кожен випуск містив статистичні дані про зареєстровані видання у формі діаграми.

У сучасних випусках матеріал подають за загальною абеткою прізвищ авторів, заголовків і предметів, якщо "предмет складає частину назви". Принцип кумуляції зберігається. Найголовнішою особливістю показника є те, що, на відміну від інших, він не відбиває видання, котрі надійдуть у книжкову торгівлю чи які вже можна купити, а лише ті, що виходять, не пов'язуючи їх випуск із книжковою торгівлею. По суті, WCBL виконує функції органу поточної національної бібліографії, що існував до появи "Британської національної бібліографії" 1950 р.

Значне зростання обсягів випуску книг у м'яких обкладинках у 1950—1960-ті рр. фахівці розцінювали як революцію в книговидавничій галузі, що на багато десятиліть уперед визначила розвиток книжкового ринку. Отже, з'явилася нова видова категорія видань — "книга в м'якій обкладинці" й відповідний сегмент книжкової торгівлі — "ринку книг у м'яких обкладинках". Фірма J. Whitaker and Sons Ltd відгукнулася на цю тенденцію випуском показника "Книги в м'яких обкладинках у продажу" (Paperback in Print, 1960).

Упродовж 1960—1970-х рр. показник видавали двічі на рік: взимку і влітку. Від інших видань фірми його відрізняв систематичний порядок розташування бібліографічних записів. Їх угруповання здійснювалося в 53 тематичних розділах, систематизованих в алфавітному порядку. Всередині розділів записи наводили за абеткою прізвищ авторів і заголовків та охоплювали: відомості щодо автора, заголовка, формату, кількісної характеристики, назви серії, ціни, видавництва, року й місяця випуску, ISBN. До основної частини додавали допоміжний показник, в якому бібліографічні описи основної частини подавали за абеткою

прізвищ авторів і заголовків. Кожен випуск мав передмову, зміст, список абревіатур і скорочень, адресний список видавців. У 1980-ті рр. періодичність видання змінилася на річну, а структура й зміст багато в чому повторювали основний показник цього "сімейства" — WBIP. Недоцільність видання каталогу "Книги в м'яких обкладинках у продажу" стала очевидною, і тому наприкінці 1980-х рр. фірма припинила його випуск.

Щорічно в червні виходить інший показник цієї групи — "Дитячі книги в продажу" (Children's Books in Print, CBIP), разом з інформацією про готівковий асортимент, що містить бібліографічні дані про книги майбутніх двох місяців (червень—липень). Основна частина каталогу складається з двох розділів: Систематичний показник та Показник авторів, заголовків і предметів. 98 тематичних розділів, що становлять основу систематизації першого розділу CBIP, розроблено Групою дитячої книги при Асоціації видавців Великої Британії.

Під час відбору видань у CBIP не вносять книжки-розмальовки, книжки-іграшки, видання з номіналом менш як 15 пенсів. Традиційні введення, список абревіатур і скорочень, адресний список видавців доповнено статтями про діяльність Центру дитячої книги (Centre for Children Books) й алфавітним переліком організацій, дотичних до випуску літератури для дітей. У каталозі також оприлюднюють переліки різноманітних заходів національного значення (виставки, ярмарки, свята тощо), списки нагород і призів у сфері книговидавництва для дітей. Ці особливості зумовлюють той факт, що показник не лише виконує бібліографічні функції, а набуває статусу національного щорічника з актуальних проблем сучасного книговидавництва для дітей і дитячого читання.

До "сімейства" Books in Print належать й інші тематичні показники фірми — "Релігійні книги у продажу" (Religions Books in Print, 1974—1985) і "Книги з науки та техніки у продажу" (Technical and Scientific Books in Print, 1966—1985). Вони виходили друком щорічно й відбивали готівковий асортимент відповідної тематичної групи. В організації матеріалу, його структуризації та бібліографічному оформленні укладачі дотримувалися усталеної методики.

Великий банк бібліографічних даних, що їх готувала й кумулювала компанія Вайтекера, а також розроблення нових інформаційних технологій дали фірмі змогу разом із традиційними книжковими виданнями готувати та випускати машиночитні й електронні варіанти бібліографічних посібників. Основну групу поміж цих видань становлять показники на мікрофішах, котрі випускали щотижня, щомісячно, раз на пів року й щорічно. Очолює цю групу "Щотижневий список Вайтекера" (Whitaker's Weekly List), який містить повні бібліографічні описи всіх книг, надрукованих за тиждень. Раз на місяць його матеріали кумулюють у показник "Книги у продажу Вайтекера" (Whitaker's Books in Print), котрий охоплює приблизно 500 тис. назв книг, що перебувають у продажу і готуються до випуску. До 10% обсягу видання оновлюється щомісячно.

Раз на пів року виходять показники "ISBN-список" (ISBN-Listing) і "Книги, заплановані до випуску"

(Forthcoming Books). У першому наведено бібліографічні дані про понад 1 млн назв книг та інших видів видавничої продукції, систематизованих за ISBN. Майже половину з них (580 тис.) до моменту випуску показника повністю розпродають. Основу другого каталогу становлять спеціальні сезонні випуски журналу "Книгопродавець", котрі виходять щороку навесні й восени.

У щорічному "Показнику розпроданих книг" (OP Titles Listing) міститься список видань, надрукованих не раніше 1975 р. і розпроданих.

Процес формування власної бази даних фірми Bookbank реалізується у двох файлах, один з яких оновлюється щомісячно, інший — раз на рік. Щомісячний показник на CD-ROM (Bookbank CD-ROM Service) містить бібліографічну інформацію майже про 600 тис. назв, серед яких 560 тис. є в наявності, 23 тис. вийшли у світ упродовж півріччя, 6 тис. заплановано до випуску. Як і в друкованих виданнях, в електронному варіанті наведено показник видавництва та їхні адреси.

Другий показник Bookbank OP CD-ROM Service охоплює щорічні повідомлення про книги, що перебували у продажу від 1970 р. і були розпродані до кінця березня поточного року.

Важливою особливістю електронних видань є можливість пошуку книг у величезному масиві лише за ключовим словом чи предметною рубрикою.

У 1988 р. фірма уклала контракти на поширення показників Bookbank у 28 країнах, зокрема Швеції, США, Китаї, ФРН та інших.

Бібліографічна інформація електронної бази даних Bookbank доступна інтернет-користувачам на сайті компанії за адресою: www.whitaker.co.uk. Пошук даних здійснюється за такими елементами: предметна рубрика, окремі слова заголовка, прізвище авторів із додатковою вказівкою року випуску. В архівних розділах можна "погортати" каталоги минулих років.

"Вайтекерівські книги у продажу" мають віртуальний еквівалент — Whitaker File, що оновлюється щомісячно та містить описи понад 1,7 млн назв усіх форм книготорговельного асортименту — перспективного, готівкового та розпроданого. Електронний варіант надає відомості про всі британські видання, а також про англомовні книги, що випущені за кордоном, але реалізуються на британському книжковому ринку. Записи бібліографічної інформації створюють на основі формату UNIMARC.

Сканування обкладинок книг, їх зберігання й поширення в цифровому форматі здійснюють у межах проекту "Книжкові обкладинки" (Book Covers), що нині репрезентує понад 90 тис. образотворчих одиниць у зручному для споживачів (видавці та інтернет-торгівля) форматі.

Функцію опрацювання, стандартизації та підготовки бібліографічного запису відповідно до чинних правил виконує служба "Початкові дані" (Source Data).

Бібліографічну інформацію, що надається споживачам, фахівці регулярно аналізують та актуалізують. Постійний моніторинг книжкового ринку дав змогу втілити в життя проект "Шлях книги" (Book Track),

що забезпечує книгопродавців, видавців і бібліотеки даними про реалізацію на ринку понад 100 тис. назв видань. Ці відомості надходять від 4,5 тис. книгопродавців, і кожного тижня фірма пропонує оновлену оперативну інформацію.

Нині активно розвивається ще одна форма інформаційної інтеграції: база даних Bookbank бере участь у безпрецедентному міжнародному проєкті Global Books in Print спільно з фірмами R. R. Bowker LLC, K. G. Saur Verlag GmbH, D. W. Thorpe, Canadian Telebook Agency. Провідна міжнародна база даних, що містить понад 9,2 млн назв видань з усіх країн світу, охоплюючи книги на аудіо- та відеокасетах (наявних у продажу, розпроданих, доступних за попереднім замовленням). До складу бази даних Global Books in Print інтегровано: Bowker's Publishers (понад 300 тис. видавництв); Bowker's Author Biography Bowker's Awards (літературні премії); Bowker's Bestsellers. І що вкрай важливо, база даних містить 1,4 млн повних текстів оглядів (Abstracts), котрі надають уявлення про те, які саме видання і з якої тематики вийшли у

світ останнім часом. Global Books in Print має чітко налагоджену систему пошуку за більш як 40 критеріями, котрі можна вільно комбінувати.

База даних проєкту постійно поповнюється й містить відомості про аудіо- і відеопродукцію, випущену видавництвами Великої Британії, США, Канади, Австралії, окремих країн Європи, Африки й Азії. Видання репрезентовано у двох варіантах: на CD-ROM (оновлюється щомісячно) та на сервері Global Books in Print у мережі Інтернет за адресою: www.globalbooksinprint.com. Бібліографічні описи чітко уніфіковані й донедавна складалися у форматі UNIMARC. База даних надає користувачам великий вибір варіантів пошуку — як за окремими елементами, так і в комплексі поєднання ключового слова, предметної рубрики та інших складників. Одним з останніх кроків на шляху оптимізації мережевого обміну бібліографічними даними стала участь фірми в розробленні електронного формату ONIX Product International Standards та його використанні у формуванні власних і міжнародних баз даних.

Список використаної літератури

1. Вовченко И. Иностранная библиография : учеб. пособие / И. А. Вовченко. — Харьков : ХГИК, 1992. — 85 с.
2. Грузинова Л. Б. Современная книготорговая библиографическая деятельность / Л. Б. Грузинова // Библиография. — 2004. — № 6. — С. 6—17.
3. Загуменна В. Концепції розвитку книготорговельної бібліографії / Віра Загуменна // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 7. — С. 19—23.
4. Эйдемиллер И. Системы Books in Print и становление российской национальной системы "Книги в наличии и печати" / Ирина Эйдемиллер // Библ. дело. — 2006. — № 11. — С. 2—5.
5. Афонін О. Українська книга в контексті світового книговидання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко. — Київ : Кн. палата України імені Івана Федорова, 2009. — 277 с.
6. Ліханова І. Національна бібліографія України на сучасному етапі / І. Ліханова // Київ. старовина. — 2003. — № 3. — С. 84—99.
7. Швецова-Водка Г. М. Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. — Рівне : РДГУ, 2000. — С. 132—152.
8. Щербініна О. П. Books in Print як система взаємодії видавництва і бібліотек / О. П. Щербініна // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2003. — Вип. 11. — С. 215—220.

Mykola Senchenko Book trade bibliography of Great Britain

The article highlights the historical stages of development of the book trade bibliography and Books in Print systems in Great Britain.

It is noted that the first and most famous attempt to compile a book trade catalog dates back to the end of the XVI century and belongs to the englishman E. Montsell, who prepared and published the "Catalog of English Printed Books", which became a model of cataloging for many subsequent authors of bibliographic works.

It was found that the industrial revolution and the rapid development of industrial centers in the XVIII century, caused a rapid increase in the number of printing houses, publishing and book trade firms, thanks to which the book trade bibliography of Great Britain received a new quality — a stable periodicity of preparation and publication of bibliographic materials, as well as placement of bibliographic information on periodicals. Numerous samples of the book trade bibliography in chronological section are considered in detail, as well as the activities of the most famous companies in the production of Books in Print catalogs.

Keywords: book trade bibliography; publishing bibliography; bibliography theory; history of book trade bibliography; book catalogs; foreign bibliography; information systems Books in Print

References

1. Vovchenko I. (1992). *Inostrannaya bibliografiya : ucheb. posobie*. Harkov: HGİK.
2. Gruzina L. B. (2004). *Sovremennaya knigotorgovaya bibliograficheskaya deyatel'nost. Bibliografiya*, 6, pp. 6—17.
3. Zagumenna V. (2004). *Konceptsiyi rozvitku knigotorgovelnoy bibliografiyi. Visnik Knizhkovoyi palati*, 7, pp. 19—23.
4. Ejdemiller I. (2006). *Sistemy Books in Printi stanovlenie rossijskoj nacionalnoj sistemy "Knigi v nalichii i pechati". Bibl. delo*, 11, pp. 2—5.
5. Afonin O. and Senchenko M. (2009). *Ukrayinska kniga v konteksti svitovogo knigovidannya*. Kyiv: Kn. palata Ukrayini imeni Ivana Fedorova.
6. Lihanova I. (2003). *Nacionalna bibliografiya Ukrayini na suchasnomu etapi. Kyiv. starovina*, 3, pp. 84—99.
7. Shvecova-Vodka G. M. (2000). *Bibliografichni resursi Ukrayini: zagalna harakteristika : navch. posib*. Rivne: RDGU.
8. Sherbinina O. P. (2003). *Books in Print yak sistema vzayemodiyi vidavnictev i bibliotek. Visn. Hark. derzh. akad. kulturi: zb. nauk. pr.* Harkiv, 11, pp. 215—220.

Надійшла до редакції 11 грудня 2020 року